

Секція: Психологія, педагогіка, освіта

Масицька Тетяна Євгенівна

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Луцьк, Україна

ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У ПОЕЗІЯХ ІРИНИ ЖИЛЕНКО

У сучасних синтаксичних дослідженнях аналіз номінативних речень пов'язують із функційно-семантичною характеристикою компонентного складу односкладних речень у семантико-синтаксичній структурі речення. Цьому сприяють погляди щодо вивчення формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної структури односкладного речення, сконцентровані на вивченні синтаксичних і семантичних компонентів.

У граматичних студіях немає єдиної думки щодо семантики та структури номінативних речень, хоча їхньому аналізу приділено багато уваги. У сучасному вітчизняному мовознавстві проблемні питання односкладних речень досліджені у працях А. Загнітка [2], К. Шульжука [9], Л. Коваль [3], І. Сушинської [7], З. Коцюби [5], О. Швеця [8], Н. Вітрук [1], З. Коржак [4] та ін.

Номінативні речення є односкладними конструкціями, у яких головний компонент речення репрезентований називним відмінком та інформує про предмет або явище, яке може бути ускладнене значенням вказівки, емоційної оцінки, волевияву. Основною граматичною ознакою номінативних речень є їхня односкладність та морфологічний статус головного члена односкладного речення, співвіднесеного з підметом. Такі висловлювання становлять монореми, містять лише нове, повідомлюване, називають ситуативно важливе [6, с. 60–61]. Головний компонент репрезентують: 1) іменник у називному відмінку, напр.: *Озеро!* (с. 81); *Вітрище!* (с. 73); *І бджоли* (с. 37); *І дощик* (с. 38); *Правда!* (с. 40); 2) займенники, напр.: *Я і ти* (с. 81); 3) кількісно-іменникові словосполучення, напр.: *Дві росяні каплі* (П. Мовчан).

Граматична категорія предикативності є найважливішою особливістю реченнєвих конструкцій. Л. Коваль слушно зазначила, що предикатна основа головного компонента номінативних конструкцій залежить насамперед від предикатного / непередикатного характеру іменникового вираження головного компонента і від його будови [3, с. 185]. Тому слова на кшталт: *ніч, день, мороз, сонце* та інші перетворені в

номінативні речення завдяки констатувальній інтонаційній завершеності, напр.: *Осінь* (с. 67); *Весна* (с. 22); *Шум машин і замерзлий крик ворон* (с. 26); *Тільки плеск гілок* (с. 29); *Завтра свято* (с. 30); *Тихий крок* (с. 30); *Завтра літо* (с. 30); *І світла алея* (с. 44).

Через відсутність у номінативних конструкціях дієслівних засобів вираження граматичних значень часу і способу їхньої зміст сприймають у площині теперішнього часу [9, с. 129], напр.: *Добрій дощ* (с. 30); *І дзвін* (с. 30); *І неба бірюза* (с. 30); *Скоро осінь!* (с. 30); *осінній дощ і хмари* (с. 32); *Весна, шибки* (с. 34).

У поезіях авторка найчастіше послуговується номінативними конструкціями для опису стану природи, навколишньої дійсності, картин пейзажу, напр.: *Зелений сніжок. І місяць* (с. 96); *Червоні черепиці, оранжеві коти* (с. 57); *І лункість асфальту. І запах гарячих акацій* (с. 64); *Місяць озерень, місяць ніжень і місяць дивень* (с. 68); *Ранок* (с. 90); *Вітрище! Зірвані дроти. І темнота* (с. 73); *Світанок* (с. 77); *Ось шафа із дзеркалом срібним* (с. 72).

До групи номінативних речень належать речення, у яких перераховане те, що суб'єкт сприймає безпосередньо: *Горошок синій-синій, і повні очі сліз ...* (с. 57); *А містечко. Скрипочка. І радість* (с. 59); *І спека* (с. 60); *Карнавали мух* (с. 60); *Вечірня кімната* (с. 64); *Дерев'яний домок. Три вікна* (с. 66); *Чай і телевізор* (с. 75). До цієї групи зараховуємо речення, у яких немає перерахування явищ, а названі одне явище або предмет, а в наступних реченнях письменниця їх уточнює, напр.: *Соняхи ... Оси. Дзвін колисковий ... Сині, зелені, червоні пташки* (с. 78).

У поезіях Ірини Жиленко найчастотнішими та зрозумілими є номінативні речення, що містять головний член, поширений узгодженими компонентами – прикметниками, дієприкметниками, числівниками, займенниками. Номінативні речення, що містять у своєму складі узгоджені компоненти, можуть мати як один, так і більше поширювачів, напр.: *Той же клопіт, той же чайник* (с. 124); *Сині хмари. Дощик синій* (с. 124); *Хронічний біль* (с. 127); *О наші мрії!* (с. 130); *Осінні сні. Осінній дощик сонний. Осінній, чистий ритм кардіограм* (с. 427). Необхідною умовою збереження структури односкладного номінативного речення є препозиція узгодженого компонента з головним у складі речення, напр.: *Та ще ядучі лубочні картинки. Простий сюжет* (с. 149); *Приспущені повіки ...* (с. 150); *Смішливий бантик вуст* (с. 152); *... щоденний труд, і золоті плоди, і таємнича нереальність свята* (с. 169).

Для поезій Ірини Жиленко є характерним вживання порівняльних зворотів у структурі номінативних речень: *Песик мокрий, як хлющ* (с. 81); *Щоки, мов білі квіти* (с. 206); *І кожен мій крок, наче шовком стьобок* (с. 214); *Думки мої світлі, дзвінки і дитячі,*

мов чиста вода на прозорому склі (с. 214); *Дощ, як мур* (с. 217); *М'які і тихі літні дні, мов посмішки бабусь* (с. 349); *Чарки, кольорові, немовби колібри* (с.378).

Описово-розповідні номінативні речення в авторському тексті функціонують перш за все як засіб, за допомогою якого подані враження про дійсність, напр.: *Ажур. І клітка золота* (с. 213); *Сьогодні перший день тепла і світла* (с. 215); *І ні душі. Лиш кури, мухи, кінь. Клавіатура сонної ріки. Зелений вулик. І червоний вулик* (с.216); *О перший день людей, трави і бджіл!* (с.217); *Полудня спечна крутія* (с.238).

За семантичним вираженням описово-розповідні номінативні речення в поезіях Ірини Жиленко позначають:

- 1) місце події: *Місто* (с. 95); *І пляж, і старенький причал* (с. 44); *Вечірня кімната. Розчинені вікна* (с. 64);
- 2) час дії: *Холодні, аж сині світанки* (с.72); *Весна. Мімози* (с. 155); *І сутінки* (с.106); *А вже новорічний вечір* (с. 98); *Весна* (с. 64); *А час обідній* (с. 170); *Важка зима!* (с. 191); *Субота* (с. 206); *Похмура осінь* (с. 217); *Місяць клопотень* (с. 67); *Місяць потень* (с. 67); *І місяць терпень* (с. 67);
- 3) поле події: *І золотом налитий коридор, і зір кота, і одиночка ліфта* (с.160); *Двір. Білизна. Базар. Гастроном* (с. 268); *Сплюснуті дахи* (с. 215);
- 4) характеристику стану суб'єкта: *Марний переляк* (с. 213); *Свобода! Свобода!* *Думок легковажний танок. Дозвілля* (с. 214); *Яке нахабство!* (с. 255); *Пустота. Глухота. Самота* (с. 335);
- 5) явище, предмет, особу: *Мистецтво* (с. 112); *П'яничка?* (с. 117); *Підручники. Гами* (с. 124); *Благовістя. Благодать ...* (с. 127); *Дисонанс* (с. 127); *Двірничка* (с.129); *Донечки ... Сини* (с. 145); *Вже ж фінал. Післямова. Епілог* (с. 208); *Гарячий, сухий тротуар* (с. 213); *Грабіж!* (с. 221);
- 6) пейзаж: *Золота гроза* (с. 176); *Село. Йордана дзвони благочинні* (с. 178); *Тихі води, спів трави* (с. 209); *Книгарні, кав'ярні, базари, кіно* (с. 214); *Рожева піна цвітіння. Парк. І водограй ...* (с. 266) та под.

Для значної частини поетичного доробку Ірини Жиленко характерне використання номінативних конструкцій, багатство та оригінальність їхньої тематики. Це й обумовлює інтерес до її творчості, яка є багатогранною та, на нашу думку, потребує подальших досліджень як у літературознавчому так і в мовознавчому напрямках.

Номінативні конструкції є поліфункційними і це вможливило використовувати їх у різноманітних текстах художнього, публіцистичного, наукового та офіційно-

ділового стилів. Їхній усебічний аналіз доповнює теорію синтаксису стосовно односкладних конструкцій. Перспективним вважаємо дослідження номінативних речень у текстах публіцистичного, наукового та офіційно-ділового стилів.

Література

1. Вітрук Н. Л. Аспекти дослідження номінативних речень у слов'янських та неслов'янських мовах. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип.10. С. 86–89.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
3. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові. Вінниця : ФОП Корзун, 2015. 320 с.
4. Коржак З. З. Вираження експресивності номінативних речень (на матеріалі сучасних українських художніх текстів) : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2007. 22 с.
5. Коцюба З. Г. Семантична структура номінативних речень англійської та української мов. *Мовознавство*. 2002. № 2–3. С. 56–62.
6. Мойсієнко А. К., Арібжанова І. М., Коломийцева В. В. та ін. Сучасна українська мова : Синтаксис : підручник. Київ : Знання, 2013. С. 56–64.
7. Сушинська І. М. Структурно-функціональні різновиди номінативних речень у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2000. 20 с.
8. Швець О. В. Типологія номінативних речень в англійській, французькій та українських мовах. *Молодий вчений. Філологічні науки*. № 5 (45). Травень, 2017. С. 189–191.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2004. 408 с.
10. Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки : вибр. Твори. Київ : Унів. вид-во Пульсари, 2006. 488 с.